

คตินิยม รูปแบบ และนวัตกรรมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง The Traditional Folkway Model and the Innovation of Crowned Buddha

พระนิติพัฒน์ อุชฺฐาโร

พระอธิวัฒน์ รตนวณฺโณ, พุนชัย ปันธิยะ

Phra Nithiphat Ujucāro

Phra Athiwat Ratanavanno, Phunchai Phantiya

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus

สมหวัง แก้วสุฟอง

Somwang Kaewsufong

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, Email: inithiphat@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาคตินิยมและ
พัฒนาการ การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาคตินิยมและ
รูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในประเทศไทย 3) เพื่อบูรณาการ คตินิยม รูปแบบ
สู่การสร้างสรรค์พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและการ
พัฒนาพุทธนวัตกรรม

ผลการวิจัยพบว่า 1) คตินิยมและพัฒนาการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องใน
พระพุทธศาสนา เกิดขึ้นครั้งแรกในอินเดีย สมัยคุปตะ เป็นพระพุทธรูปสวมเครื่องทรง
กษัตริย์ โดยมีคตินิยมเรื่องจักรวรรดิ ของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน จึงมีการถวาย
เครื่องทรงกษัตริย์เพื่อประดับตกแต่งพระพุทธรูปเป็นพุทธรูปบูชา ต่อมาอาศัยคตินิยมจาก
คัมภีร์ชมพูบดีสูตร ทำให้มีการสร้างพระพุทธรูปปางโปรดพระยาชมพู ที่ได้รับความนิยม
อย่างแพร่หลาย ในพม่า ล้านนา ล้านช้าง อโยธยา และเขมร

2) คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีอิทธิพลในสังคมไทย มี 3 คติ คือ 1) คติจักรวรรดินิ ที่ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นจักรพรรดิของจักรวาล 2) คตินิยมตามคัมภีร์ชมพูสูตร 3) คตินิยมตามความเชื่อท้องถิ่นจากคัมภีร์จักรวาลทีปนี ที่นิยมสร้างพระพุทธรูปแทนตัวบุคคล

3) การสร้างสรรค์พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบบนฐานคติความเชื่อ 3 ประการ คือ คติจักรวรรดินิ คตินิยมตามความเชื่อในชมพูสูตร และคตินิยมตามความเชื่อในท้องถิ่น ผสานกับศิลปะพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ 3 แบบ คือ 1) พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนา 2) พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะอยุธยา 3) พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะรัตนโกสินทร์ นำมาบูรณาการออกแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบด้วยเครื่องพิมพ์สามมิติ

คำสำคัญ: คตินิยม, นวัตกรรม, พระพุทธรูปทรงเครื่อง

Abstract

This research article is of 3 objectives: 1) to study the ideology and development in creating the Crowned Buddha image in Buddhism, 2) to study the ideology and the creating model of the Crowned Buddha Image in Thailand, 3) to integrate ideology, model into creating of the prototype Crowned Buddha image. This is a qualitative and development of Buddhist innovative Development.

Its findings were found that: 1) the ideology and development in creating the Crowned Buddha image in Buddhism were firstly occurred in India during the Gupta period. It was the royal costume wearing Buddha image based on the Cakravartin's ideology of Mahayana Buddhism. Therefore, the Royal Suit was offered to decorate the Buddha image as an worshiping object. Later on, from the popular belief on the Jampupati Sutra Tale, it caused creating the Buddha image in the posture of training Jampupati King which having been widely popular in Burma, Lanna, Lan Xang, Ayutthaya and Cambodia.

2) The ideology of creating the Crowned Buddha image in Thailand is of 3 concepts: 1) the Buddha is as the Universal Emperor, 2) the ideology is

followed from the Jampupati Sutra Tale and 3) the local ideology from the Cakkavaladipani which is popular in creating the Buddha image representing a person.

3) The creating a prototype Crowned Buddha image is from 3 concepts: the Cakravartin's ideology, the beliefs in Jampupati Sutta and the popular local ideology combined with 3 prototype Crowned Buddha image's arts: 1) the Lanna Crowned Buddha image, 2) the Ayutthaya Crowned Buddha images 3) the Rattanakosin crowned Buddha images. From these concepts, the researcher brought interactively to design the prototype crowned Buddha image with a 3D printer.

Key words: Traditional Folkway, Innovation, Crowned Buddha

บทนำ

คตินิยมและประวัติศาสตร์พัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพระพุทธศาสนาที่เก่าแก่ที่สุด เกิดเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องฐานะของพระพุทธเจ้าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งเคยเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาได้สะสมบารมีไว้มากจนสามารถบรรลุพระโพธิญาณได้ โดยราวพุทธศตวรรษที่ 4 นิยามมหาสังฆิกะ ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นนิยามหายาน มีความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าแตกต่างไปจากเดิม คือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ (A.K. Warder, 1970: 276 – 277) และยกย่องให้พระองค์เป็นมหาบุรุษหรือโลกุตตร ผู้พ้นจากกิเลสทั้งปวง พระสรีระของพระองค์การดำรงพระชนม์อยู่ และพระอานุภาพของพระองค์ไม่มีที่สิ้นสุด มีญาณรู้ความลับ และรู้ความไม่เกิดอีก กล่าวโดยสรุปว่า นิยามนี้ยกย่องพระพุทธเจ้าให้อยู่ในภาวะเหนือมนุษย์ทั่วไป (Transcendental Buddha) (ผาสุข อินทราวุฑ, 2530: 79) ดังปรากฏหลักฐานในมหาปริพพานสูตร ที่มีการปลงพระศพของพระพุทธเจ้าเยี่ยงมหากษัตริย์ (Dorothy H.Fickle, 2517: 94) พระพุทธเจ้าจึงทรงมีฐานะเป็นจักรวาทีน (Cakravatin) หรือจักรพรรดิของจักรวาล (Universal Emperor) ถึงกับยกย่องให้พระพุทธเจ้าทรงครองอาณาจักรนิพพาน ราวกับว่านิพพานเป็นสวรรค์ชั้นหนึ่ง (Dorothy H.Fickle, 2517: 93) จนกระทั่ง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 นี้ก็ได้เกิดคติ “พุทธราชา (Buddharāja)” ที่ได้รับอิทธิพลจากคติ

“จักรวาทิน (Cakravartin)” ในความหมายที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นจักรพรรดิแห่งจักรวาล ในฝ่ายปาละและพุกาม และลัทธิเทวราชา (Devarāja) จากฝ่ายกัมพูชาทะเล พัฒนาการ เป็นคติ “จักรพรรดิราชา (Chakravartirāja)” คือ จักรพรรดิผู้เป็นใหญ่เหนือเหล่าพระ ราชา ด้วยเหตุนี้ จึงมีการถวายเครื่องทรงอย่างกษัตริย์ เพื่อตกแต่งพระพุทธรูปเป็นพุทธรูปบูชา ดังปรากฏในคัมภีร์ลิลิตวิตรของนิกายมหาสังฆิกะว่า มีการถวายเครื่องทรงและเครื่องประดับทำด้วยทองแก่พระพุทธรูปแบบเดียวกับที่ถวายกษัตริย์ (Paul Mus, 1928: 269) และในมหาวรรค (Mahavagga) และจุลวรรค (Culavagga) ยังยืนยันการถวายเครื่องเพชรพลอย กระบังหน้า และอาภรณ์กษัตริย์แก่พระพุทธรูป (Rowland, Benjamin, 1961: 23) แม้เมื่อครั้งที่หลวงจีนเหียนจิ่งเดินทางจาริกแสวงบุญ ระหว่าง พ.ศ.1171 – 1188 ก็ได้พบการสวมเครื่องทรงให้กับพระพุทธรูปในสถานที่ต่างๆ กัน รวมทั้งที่พุทธคยาด้วย (Paul Mus, 1928: 167)

นอกจากนี้ ยังมีพระสูตรสำคัญอีกพระสูตรที่เป็นพระสูตรนอกพระไตรปิฎกชื่อว่า “ชมพูบดีสูตร” เป็นนิทานพระพุทธประวัติ จีน ญวน ที่นับถือพระพุทธศาสนา มีความเชื่อไม่เหมือนกับไทย โดยเชื่อว่าท้าวมหาชมพู เป็นพระมหากษัตริย์ครองเมืองปัญจลราชฐ์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทรมานพระองค์ ท้าวมหาชมพูเลื่อมใสศรัทธา จึงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นพระภิกษุ แล้วเพียรบำเพ็ญสมณธรรมจนบรรลुพระอรหันต์ เป็นพระอริยสาวกพระองค์หนึ่งในครั้งพุทธกาล (หอพระสมุดวชิรญาณ หลวงภักดีลักษณวิจารย์ (ไป๋ กิติโกเศศ), 2464: ก) พระสูตรนอกนิบาตนี้ พบต้นฉบับอยู่ในประเทศไทย ประเทศพม่า (Thiripyanchai U Mya, 1959: 28-37) ประเทศกัมพูชา (ศานติ ภัคดีคำ, 2549: 33) และประเทศลาว (ณัฐฐา คุ่มแก้ว, 2552: 112) เป็นพระสูตรที่ถูกจัดในหมวดสุดตสังคหะคือ หนังสือในหมวดสุดตันตปิฎกที่มีต้นเค้าเรื่องมาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายานและนำมาแต่งเป็นภาษาบาลีในภายหลัง (ณัฐฐา คุ่มแก้ว, 2552: 19) นักวิชาการพม่าสันนิษฐานว่าเรื่องชมพูบดีนี้น่าจะแพร่หลายจากพม่าเข้าสู่ประเทศไทยและประเทศลาวโดยพระสงฆ์ภิกษุเถรวาทที่เป็นชาวมอญ มีการค้นพบการสวดมนต์โดยพระสงฆ์ 3 รูป แทนพระพุทธเจ้า พระเจ้าราชาธิราชและพระเจ้าชมพูบดี (Thiripyanchai U Mya, 1959: 71) พระสูตรนี้เป็นที่นิยมในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา อาจเข้ามาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางดังปรากฏหลักฐาน คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย และปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนปลายรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งส่งหนังสือชมพูบดีวัตถุไปให้แก่พระเจ้าเกียรติศิริกษัตริย์

ลังกาผ่านพระสงฆ์ซึ่งเดินทางมาสืบพระพุทธศาสนา (ศานติ ภักดีคำ, 2549: 33) ชมพูบดีสูตรนี้เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเทศนาที่วัดเวฬุวันารามใกล้กรุงราชคฤห์เล่าถึงกษัตริย์ผู้มีฤทธาานุภาพมากพระองค์หนึ่งนามว่า ชมพูบดีเสวยราชสมบัติอยู่ที่เมืองปัลลวราชปุร วันหนึ่งพระเจ้าชมพูบดีเหาะไปเจอปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร ทรงพิโรธหมายจะทำลายปราสาท แต่ไม่สำเร็จจึงส่งวิษณุไปรื้อพระกรรมของพระเจ้าพิมพิสาร แต่ไม่เป็นผลเพราะอำนาจของพระพุทธเจ้า ฝ่ายพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าพระเจ้าชมพูบดีมีปัญญาบารมีอาจสำเร็จจอร์หันตผล จึงให้พระอินทร์ไปเชิญพระเจ้าชมพูดีมาหา และเนรมิตเมืองขึ้นมาให้ยิ่งใหญ่กว่าเมืองของพระเจ้าชมพูดีเนรมิตพระองค์เป็นพระจักรพรรดิที่ยิ่งกว่าพระจักรพรรดิทั้งมวลเพื่อทรมานพระเจ้าชมพูดี จนละทิฐิมานะและรับฟังพระธรรมเทศนาจนเสื่อมใสและออกผนวชจนสำเร็จจอร์หันตผลในที่สุด (ธนภัทร์ ลิ้มหัตสนัยกุล, 2558: 2)

ในรูปแบบของพุทธศิลป์ในพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลศิลปะกับศาสนานั้นเป็นของคู่กัน เพราะเมื่อมีศาสนาก็มีความศรัทธาของศาสนิกชนมีความต้องการที่จะบูชาศาสนาของตนด้วยความสวยงามศิลปะจึงเป็นสิ่งที่รับใช้ความศรัทธาของศาสนิกชน และศาสนามาตั้งแต่แรก เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) เพื่อใช้แทนศาสนาหรือศาสดาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของบุคคลที่นับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พุทธปรัชญา สอดคล้องกับทัศนคติในการสื่อสารหลักธรรมคำสั่งสอน แสดงออกให้เห็นเป็นรูปธรรมผ่านทางศิลปกรรม จะเป็นสื่อพิเศษให้มนุษย์เข้าใจแก่นของความเป็นจริงได้อย่างซาบซึ้ง นอกจากความงดงามด้านศิลปกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น แล้ว พุทธศิลป์ยังสื่อถึงความดีงามของทัศนียภาพช่างถ่ายทอดมาจินตนาการและสื่อสารโดยสกุลช่างต่างๆ ออกมาเป็นงานพุทธศิลป์ คือ พุทธจิตรกรรม พุทธสถาปัตยกรรม และ พุทธประติมากรรม (พระนิติพัฒน์ อุสุจาโร, พระอิริวัฒน์ รตนวณโณ, 2563: 37)

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน จากหลักฐานทางศิลปกรรมและข้อมูลการขึ้นทะเบียนโบราณวัตถุเพื่อเป็นสมบัติของชาติทั่วประเทศ พบว่าการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ พบมากที่สุดตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นถึงประเพณี ความนิยม สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะศรัทธาความเชื่อที่มีต่อศาสนายังปรากฏอยู่มาก การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ ในราชสำนักเริ่มพบน้อยลงในสมัยรัชกาลที่ 6 ด้วยปัจจัยสำคัญหลายๆ ด้าน สอดคล้องกับพระราชานิยมที่เกิดขึ้นอย่างใหม่ที่ต้องการให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองเข้าสู่ยุคศิวิไลซ์ ไม่ทรงสร้างวัดเพิ่ม แต่ทรงสร้างโรงเรียนแทนเป็นต้น ในส่วนของสามัญชนยังคงมี

ศรัทธาในพระพุทธศาสนาและสร้างต่อเนื่องมาตามแบบแผนประเพณีจนมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 การสร้างพระพุทธรูปจึงลดน้อยลงตามลำดับ ด้วยปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสำคัญ หลักฐานการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ ในรุ่นสุดท้ายที่มีจารึกระบุ ปี พ.ศ. 2482 ซึ่งเป็นช่วงเข้าสู่ภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังจากนั้นไม่พบว่ามีการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นๆ อีก หรือมีก็เฉพาะเป็นกรณีพิเศษเท่านั้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2564: 34) ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการทดลองฟื้นฟูงานสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิขึ้น โดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่โดยใช้เครื่องพิมพ์สามมิติ (3D) เพื่อสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบที่มีค่าใช้จ่ายไม่สูงมากนัก แต่สามารถนำไปสู่การอนุรักษ์ สืบสานและฟื้นฟูศิลปกรรมการสร้างสรรค์พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ ซึ่งถือเป็นศิลปกรรมชั้นสูงของชาติให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาคตินิยมและพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาคตินิยมและรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในประเทศไทย
3. เพื่อบูรณาการคตินิยมและรูปแบบนวัตกรรมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องสู่การสร้างนวัตกรรมพระพุทธรูปต้นแบบ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “คตินิยม รูปแบบ และนวัตกรรมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง” เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยการกำหนดขอบเขตการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร ประกอบด้วยข้อมูลพระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์วิเสส และอนุฎีกา รวมถึงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หนังสือ ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย บทความ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งหนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนา หนังสือทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลป์ ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทยนับตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ และการพัฒนาการ คติรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพระพุทธศาสนา มีการวิเคราะห์คตินิยมเชื่อ หลักธรรมกับการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง และบูรณาการรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเพื่อการสร้างสรรค์เป็นต้นแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่อง

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดอุยธยา จังหวัดกรุงเทพมหานคร

4. ขอบเขตด้านพื้นที่และประชากร ใช้วิธีการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยการลงสำรวจพื้นที่ในเขตพื้นที่บริเวณภายในพื้นที่ที่มีการประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่อง โดยใช้การคัดเลือกประชากรแบบเจาะจง (Purposive sampling) จำนวน 15 ท่าน แบ่งเป็นกลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 กลุ่ม ดังนี้ 1) นักวิชาการด้านศิลปะ 3 ท่าน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านประติมากรรม 5 ท่าน 3) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา 2 ท่าน 4) นักวิชาการสำนักศิลปากรที่ 7 จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 1 ท่าน และ 5) ประชาชนชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง จำนวน 4 คน

ผลการวิจัย

1. คตินิยมและพัฒนากการการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในพระพุทธศาสนา

คตินิยมของพุทธศาสนิกชนที่แสดงความเคารพในพระพุทธเจ้าโดยการสร้างพระพุทธรูปตามพุทธลักษณะที่ปรากฏในมหาบุรุษลักษณะ การแสดงฉัพพรรณรังสี ที่ประทับรอยพระบาท การสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ ตามเหตุการณ์ในพุทธประวัติ การแสดงพุทธคุณ โลกุตระคุณ หรือมีจุดมุ่งหมายในการสร้างพระพุทธรูปเพื่อการสั่งสมบุญกิริยาวัตถุ เพื่อการบูชา เพื่อสร้างบารมี การแสดงพุทธานุสสติ และสร้างเพราะความศรัทธา ล้วนเป็นสื่อสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่แสดงถึงคตินิยมอันเป็นหลักพุทธธรรมทั้งสิ้น

คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ประกอบด้วย คตินิยมเรื่องอานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูป คตินิยมเรื่องพระพุทธเจ้าทรงเป็นจักรพรรดิน คือ ความเป็นจักรพรรดิราช ทั้งทางโลกและทางธรรม ประกอบด้วยตรีกาย คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมาณกาย คือ ผู้พ้นจากกิเลสทั้งปวง พระสรีระของพระองค์ การดำรงพระชนม์อยู่ คตินิยมนี้ทำให้เกิดการถวายเครื่องทรงกษัตริย์เพื่อประดับ ตกแต่งพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธบูชา

รวมไปถึงคตินิยมเรื่องการสร้างรูปเคารพพระโพธิสัตว์ ความเชื่อว่าพระโพธิสัตว์ คือ ผู้ที่ปรารถนาที่จะบังเกิดมาตรัสรู้จนตรัสมาสัมโพธิญาณในอนาคตตามคติของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน และคตินิยมเรื่องการสร้างรูปเทพธรรมบาล คือ เทพผู้รักษาพระพุทธศาสนา และ คตินิยมเรื่องลัทธิเทวราชา คือ การยกย่องพระราชาให้ทรงเป็นสมมติเทพ มีต้นกำเนิดแนวคิดมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งสามารถผนวกรวมเข้ากับกับความเชื่อเรื่องผี และวิญญาณบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นถิ่นในดินแดนแถบนี้ได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ต่อมาได้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากลัทธิเทวราชาเป็นพุทธราชาหรือธรรมราชา แต่ก็ยังคงร่องรอยความเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องศิราภรณ์อย่างกษัตริย์ และสุดท้าย คือ คตินิยมเรื่องคัมภีร์ชมพูบดีสูตร เป็นพระสูตรนอกนิบาต จัดอยู่ในหมวดสุดตสังคหะ เป็นต้นตำนานที่ต่อยอดของคติการสร้างพระพุทธรูปปางทรงเครื่องที่เรียกกันว่า “ปางโปรดพระยาชมพู” หรือ “ปางทรมานพญามหาชมพู” พระสูตรได้รับความนิยมแพร่หลายทั้งในพม่า ล้านนา ล้านช้าง อโยธยา เขมร และคตินิยมท้องถิ่น คือ คตินิยมเรื่องการตั้งชื่อและการเรียกชื่อพระพุทธรูปตามลักษณะของพระพุทธรูป เช่นทรงเครื่องทรงกษัตริย์ จึงเรียกว่า พระพุทธรูปทรงเครื่อง รวมไปถึงคตินิยมเรื่องอิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูป คตินิยมเรื่องประเพณีและความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธรูป

ประวัติและพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง นับตั้งแต่มีการสร้างพระพุทธรูปในอินเดีย เท่าที่มีหลักฐานคือในสมัยคันธาระ เรียกว่า ศิลปะคันธาระ ต่อมาพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังดินแดนต่างๆ โดยรอบ พร้อมกับการแตกนิกายเป็นนิกายมหายาน นิกายวัชรยาน ลัทธิตันตระ ที่มีการผสมกลมกลืนเข้ากับลัทธิความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ได้ก่อเกิดพัฒนาการการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในประเทศอินเดีย ถือเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธรูปทรงเครื่อง ถูกค้นพบว่ามีการสร้างครั้งแรกในสมัยคุปตะ พระพุทธรูปทรงเครื่องในระยะแรกเริ่มนั้น เป็นพระพุทธรูปสวมเครื่องทรงอย่างพระมหากษัตริย์ โดยเครื่องทรงสามารถถอดออกได้ ในยุคสมัยแรกสันนิษฐานว่าเป็นการสร้างรูปของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะตรัสรู้ ปะปนกันกับพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14 - 15 และนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ก็ปรากฏว่ามีการนิยมสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดียแบบปาละ จนในที่สุด คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปจึงแพร่กระจายไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งในดินแดนตอนเหนือของอินเดีย คือ ทิเบตจีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ พม่า ล้านนา ล้านช้าง อโยธยา

เขมร จากการศึกษาประวัติและพัฒนาการของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ทำให้ผู้วิจัยพบว่า คติตามแนวพระพุทธศาสนานิกายมหายานนั้นมีอิทธิพลต่อการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอยู่เป็นอันมาก เมื่อนำมาผสมผสานกับคติความเชื่อเรื่องผี ที่มีอยู่มาแต่เดิมในภูมิภาคเหล่านี้ ทำให้เกิดการสร้างรูปสัญลักษณ์แทนองค์ศาสดาที่ตนนับถือในฐานะบุคคลผู้อยู่เหนือมนุษย์และธรรมชาติ ซึ่งมีคตินิยมที่สืบทอดมาตั้งแต่ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ดังนั้น ภาพรวมของการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ในฐานะศาสดาของพระพุทธศาสนา จึงได้มีการสรรเสริญคุณของพระองค์ในฐานะของกษัตริย์หรือพระเจ้าจักรพรรดิ มีการสร้างรูปเคารพขึ้นเพื่อสักการบูชา รวมไปถึงการที่กษัตริย์ได้สร้างรูปของตนเอง ในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์ตามคติความเชื่อทางศาสนา นับเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณในจารีตดั้งเดิมของคนในภูมิภาคนี้กับคติความเชื่อทางศาสนา ซึ่งได้ส่งผลต่อแนวคิดในการสร้างพุทธประติมากรรมศิลปะไทยในเวลาต่อมา

รูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ในแต่ละท้องถิ่น ย่อมมีวิธีการที่หลากหลาย แต่ในที่นี้ ขอยกตัวอย่าง การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องของล้านนา โดยมีกระบวนการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ดังนี้ 1) การสร้างแบบพระพุทธรูปตามแนวคติมหาบุริสลักษณะ 32 ประการ อนุพยัญชนะ 80 ประการ และฉัพพรรณรังสี 2) ขั้นตอนการสร้างพระพุทธรูปเริ่มตั้งแต่การขึ้นรูปแกนในด้วยกลีบผสมดินเหนียว ขึ้นหุ่นขี้ผึ้ง การหุ้มพิมพ์ การนำหุ่นมาขึ้นโทนหรือตริงหุ่นเพื่อเททอง การหล่อพระนับตั้งแต่เริ่มการเตรียมทองด้วยโลหะผสมหลายชนิด คือ ทองแดง ทองเหลือง ดีบุก ตะกั่ว พลวง เงิน และทองคำ 3) การจัดพิธีเททอง พิธีพุทธาภิเษก การบรรจุหัวใจพระเจ้า และจบลงด้วยพิธีเบิกเนตร 4) การสร้างฉลองพระองค์ในพระพุทธรูปทรงเครื่อง วิธีการสร้างฉลองพระองค์สมัยโบราณจะใช้เครื่องทรงของพระมหากษัตริย์ หรือ เจ้านายที่สวรรคตหรือสิ้นพระชนม์ลง หรือพระมหากษัตริย์ทรงมีประสงค์จะสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องแทนพระองค์ วัสดุที่ใช้สำหรับหุ้มฉลององค์พระพุทธรูปทรงเครื่อง ประกอบด้วย ทองรูปพรรณ เครื่องใช้เครื่องประดับ เช่น พาน ตลับแหวน กำไล สร้อย ฯลฯ เทคนิคการผลิตเครื่องทรง ประกอบด้วย การหุ้ม การปิด การดุน กะไหล่ หรือ กาไหล่ การฝัง การเกาะ การลงยา รักสมุก

2. คตินิยมและรูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในประเทศไทย

พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ พบหลักฐานครั้งแรกในดินแดนไทยราวพุทธศตวรรษที่ 17 ซึ่งอยู่ในศิลปะเขมรในประเทศไทยสมัยนครวัด และสมัยหริ

บุญชัย และมาพบหลักฐานอีกครั้งหนึ่งในศิลปะล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นตามคัมภีร์เรื่องชมพูตสูตร รูปแบบและคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากล้านนาได้ให้อิทธิพลมายังภาคกลางในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางและสืบต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 คติการสร้างส่วนใหญ่เป็นประเพณีในราชสำนักสร้างขึ้นเพื่อเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ และการพระราชกุศลอุทิศถวาย มีรูปแบบที่วิจิตรงดงาม เทคนิคการสร้างเกิดจากการตี ดุนทองคำ ลงยาราชาวดีและประดับอัญมณี เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 5 ลงมา เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิได้แพร่หลายและสร้างขึ้นโดยช่างนอกราชสำนักที่สืบทอดมาจากช่างหลวง เกิดรูปแบบและกรรมวิธีการสร้างอย่างใหม่ ทั้งการใช้แม่พิมพ์หินสบู่และส่วนผสมของโลหะ ทำให้สร้างได้ง่ายขึ้นกว่าเดิม แหล่งสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปกลุ่มดังกล่าวคือ บ้านช่างหล่อ ธนบุรี ทั้งนี้ความนิยมดังกล่าวได้แพร่หลายไปทั่วภูมิภาค โดยเฉพาะในภาคกลางและมาสิ้นสุดลงในราวช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากขาดแคลนช่างผู้ชำนาญการ และมีกรรมวิธีการสร้างพระพุทธรูปแบบใหม่เกิดขึ้น คือ การหล่อจากแม่พิมพ์แบบโรงงาน ทำให้สร้างได้ง่าย ราคาถูกลง

เมื่อพิจารณาคติการสร้างรูปเคารพทางพระพุทธศาสนาแล้วจะพบว่า มีการสร้างรูปเคารพในหลายคติ ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ หรือเทพธรรมาบาล หากแต่ถ้าพิจารณาในขอบเขตของการศึกษาวิจัยคือพระพุทธรูปทรงเครื่องแล้วจะพบข้อเท็จจริงประการสำคัญว่า ไม่ว่าพระพุทธรูปศานานิกายใดจะมีอิทธิพลเหนือนิกายใด ก็มีอาจลบล้างหรือเปลี่ยนแปลงคติอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยไปได้เลย มีแต่จะเพิ่มเนื้อหาสาระ มีการประยุกต์ ผสมรวม ตลอดจนสร้างคติใหม่ขึ้นมาเพื่อรองรับการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องนั้น ภาพรวมของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย จึงไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นปางหรืออิริยาบถใด หากแต่การทรงเครื่องนั้น จะต้องทรงเครื่องประดับอย่างพระมหากษัตริย์หรือเรียกว่า เครื่องถนิมพิมพาภรณ์ หรือ เครื่องทรงบรมราชาภิเษก อันหมายถึงเครื่องทรงอย่างพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทั้งนี้อาจจะมากขึ้น น้อยขึ้น สุดแต่ประติมากรหรือผู้สร้างจะรังสรรค์ขึ้นมา ทั้งนี้ก็อาจมีอิทธิพลจากคติการบูชาสวดแทรกเข้ามาด้วย หากจะพิจารณาแนวคิดดั้งเดิมที่มีอยู่ในภูมิภาคที่เป็นสังคมไทยในปัจจุบันนั้น ก็คือแนวคิดความเชื่อเรื่องผี เมื่อมีศาสนาเข้ามาเป็นหลักแนวคิดเรื่องผีก็ถูกผนวกกับแนวคิดก่อเกิดเป็นคติขึ้นมา โดย

คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องที่เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยในยุคแรก คือ คติจักรวรรดิน ซึ่งเป็นคติตามแนวพระพุทธศาสนานิกายมหายาน เมื่อถูกผนวกกับคติเรื่องผี ก็เกิดการสร้างพระพุทธรูปแทนตัวเพื่อเสริมส่งสถานะผู้สร้างในฐานะนักปกครองให้มีความสำคัญเสมอด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อสิ้นชีวิตดวงวิญญาณก็จะไปสถิตในพระพุทธรูปนั้น แม้ในเวลาต่อมา จะมีคติตามคัมภีร์ชมพูบดี เข้ามาอธิบายมูลเหตุการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง คตินี้ก็ถูกนำมาเป็นแนวทางการอธิบายพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีอยู่เดิม และที่สร้างใหม่ การจะยอมรับว่าเป็นคติใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับคติความเชื่อในยุคสมัยนั้นๆ เป็นสำคัญ ซึ่งในบางครั้งทั้งสามคติก็ถูกผสมผสานกันจนแยกออกจากกันไม่ได้ก็มี จึงกล่าวได้ว่า คติสำคัญในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทยนั้น ก็คือคติเทวราชาที่พัฒนามาจากคติจักรวรรดินของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน คติตามคัมภีร์ชมพูบดี และคติความเชื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับวิญญาณนิยมหรือเรื่องผี ที่ทำให้เกิดรูปแทนตัวขึ้นในเวลาต่อมา คติหลักสามประการนี้ เมื่อบุคคลมีความเชื่อถึงจึงก่อให้เกิดความศรัทธา การอธิบายอานิสงส์ของการบูชา ย่อมยกระดับความสำคัญของการถวายเครื่องทรงแด่พระพุทธรูปมีความสำคัญยิ่งขึ้น นอกจากคติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องที่สอดคล้องหลักธรรม และกุสโลบายต่างๆ แล้ว พระพุทธรูปทรงเครื่องยังแฝงแนวคิดศีลธรรมอีกหลายประการ ที่จะสามารถประยุกต์ใช้สำหรับพุทธศาสนิกชนได้ในเชิงปรัชญาหลายประการ คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจึงมีความสำคัญเหนือความสวยงามอลังการของเครื่องทรง แต่แสดงถึงพุทธสภาวะ หลักธรรม ตลอดจนแบบอย่างที่เราพุทธเจ้าทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนได้ประพฤติปฏิบัติตาม

3. บูรณาการคตินิยมและรูปแบบสู่การสร้างสรรค์พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ

กระบวนการสร้างสรรค์พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ ประกอบด้วย

1) พุทธธรรมและสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ ประกอบด้วย พุทธธรรมและสัญลักษณ์ตามหลักมหาบุรุษลักษณะ โดยแสดงเป็นประติมากรรมที่มีลักษณะบางส่วนของมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ มีลักษณะเป็นองค์เทพและมนุษย์ ซึ่งคงไว้ซึ่งความสง่าสมส่วนตามหลักพุทธลักษณะตามสมควร พุทธธรรมและสัญลักษณ์ตามหลักฉัพพรรณรังสี โดยแสดงเป็นวงล้อด้านหลังพระเศียรเป็นรูปเปลวเพลิง พุทธธรรมและสัญลักษณ์ตามปางมารวิชัย โดยแสดงปางมารวิชัยเพื่อปราบพระยาชมพูบดีให้สยบยอมรับ

พระสังฆธรรมจนสำเร็จมรรคผลนิพพาน การสร้างสรรค์พระพุทธรูปจากคุณพระพุทธรเจ้า หรือพุทธคุณ 3 ประการ คือ พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ โดยแสดงดวงพระพักตร์ของพระพุทธรูปที่แสดงให้ปัญญาในการปราบพระยาชมพูบดี แสดงความบริสุทธิแห่งพระสังฆธรรม และแสดงพระกรุณาธิคุณต่อสัตว์โลกเสมอกัน การสร้างสรรค์พระพุทธรูปจากข้อ 10 ทิฏฐชุกกรรม คือ การไม่ถือทิฐิ เอาแต่ความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่ แต่ให้รู้จักแก้ไข ปรับปรุงพัฒนาความคิดเห็น และความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ให้ถูกต้องตามธรรมอยู่เสมอ หรือให้คิดและประพฤติตนให้ถูกต้อง ตามทำนองครองธรรมก็ได้ ดังที่พระยาชมพูบดีได้กลับใจมาศรัทธาต่อพระพุทธรเจ้า ผลข้อสุดท้ายนี้ ก็จะนำไปสู่การทำบุญกิริยาวัตถุทั้ง 9 ข้อที่กล่าวมา หากมีได้ตั้งอยู่ในทำนองครองธรรม การทำบุญกิริยาวัตถุนั้นก็บริสุทธิ และให้ผลได้ไม่เต็มที่ การสร้างสรรค์พระพุทธรูปจากหลักการสร้างบารมี คือ เมตตา ความรักใคร่ ความปรารถนาดี มีเมตริ คิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ ดังที่พระยาชมพูบดีได้รับความเมตตากรุณาจากพระพุทธรเจ้า การน้อมจิตรำลึกถึงพระคุณของพระพุทธรเจ้า คือ ระลึกถึงความดีอันมีอยู่ในพระองค์ ซึ่งมีอยู่ 9 ประการ ตามนัยพระบาลี พุทธานุสสติปาฐะ คือ บทสวด อิติปิโส ภควาฯ การสร้างสรรค์พระพุทธรูปทรงเครื่องจากหลักทศาคตโพธิสัตถา คือ มีความเชื่อปัญญาในการตรัสรู้ของพระตถาคต

2) การออกแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบด้วยเครื่องพิมพ์สามมิติ

(3D) ผู้วิจัยมีขั้นตอนการทำงานดังนี้ การร่างแบบชิ้นงานในกระดาษ การออกแบบชิ้นงานด้วย Computer Aided Design (CAD) การบันทึกไฟล์รูปแบบดิจิทัลสามมิติ การแบ่งไฟล์ Model เป็น layer การพิมพ์ชิ้นงานด้วยเครื่องพิมพ์สามมิติ ทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นแนวทางให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างโลกของคณิตศาสตร์ โลกของเทคโนโลยี และโลกศิลปะเข้าด้วยกันได้ เทคโนโลยีการพิมพ์สามมิตินี้อาจเป็นจุดเปลี่ยนจุดหนึ่งในการพัฒนาผลงานทางศิลปะ เพื่อเสริมต่อความรู้ และจินตนาการ เพื่อพัฒนาและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมา เป็นสิ่งท้าทายและน่าสนใจสำหรับผู้สนใจ นักเรียน และนักศึกษา แม้จะไม่มีความรู้พื้นฐานด้านการออกแบบกราฟิกทางคอมพิวเตอร์สำหรับงานพิมพ์สามมิติ แต่ปัจจัยเหล่านี้มิได้เป็นอุปสรรคเลยถ้าจะนำเครื่องพิมพ์สามมิติมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน เพียงแต่ผู้สนใจมีพื้นฐานด้านคอมพิวเตอร์บ้างเล็กน้อยก็จะสามารถพิมพ์ชิ้นงานด้วยเครื่องพิมพ์สามมิติได้ เนื่องจากในกระบวนการออกแบบและวิธีการใช้เครื่องพิมพ์ ผู้ออกแบบมักจะเน้นการใช้งานที่สะดวกเป็นหลักอยู่แล้ว จึงสามารถกล่าวได้ว่าผู้ใช้เครื่องพิมพ์ไม่จำเป็นต้อง

เขียนโปรแกรมเป็น เพียงแต่ได้เรียนรู้หลักการเบื้องต้นในระบบการพิมพ์บ้างก็จะสามารถผลิตชิ้นงานด้วยเครื่องพิมพ์ระบบสามมิติได้โดยง่าย ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะในกระบวนการคิด การออกแบบ การวางแผนการผลิตและช่วยทำให้เกิดจินตนาการด้านต่างๆ ทั้งในห้องเรียนและในชีวิตประจำวันที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างไม่หยุดยั้ง สำหรับการสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบพุทธศิลป์ เพื่อสืบสานการดำรงพระพุทธศาสนาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในอนาคต

3) คตินิยมในการสร้างสรรค์พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ

(1) คตินิยมตามความเชื่อในเทวราชา ในสถานการณ์ปัจจุบัน สังคมไทยได้รับผลกระทบจากภัยแล้งและปัญหานานัปการจากสถานการณ์โรคภัยไข้เจ็บ อาทิ การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองทั้งในและต่างประเทศ ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมที่รุมเร้าสังคมไทยในปัจจุบัน ทำให้ผู้วิจัยมีแรงบันดาลใจในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร เพื่อสร้างกำลังใจแก่พุทธศาสนิกชนและประชาชนชาวไทยให้สามารถฝ่าฟันอุปสรรคปัญหาต่างๆ และมีแรงใจต่อสู้กับความทุกข์ภัยต่างๆ

(2) คตินิยมตามความเชื่อในชมพูบดีสูตร พระยาชมพูบดีเป็นกษัตริย์ที่มีบุญญาธิการ มีฤทธิ์เพราะมีศรัทธาปรารถนาได้ทั่วหล้า ด้วยพลังอำนาจนี้ทำให้พระยาชมพูบดีถือตนว่าเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ทุกพระองค์ในชมพูทวีป ครั้งหนึ่งพระยาชมพูบดีเหาะผ่านปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร เห็นแสงของปราสาทส่องสว่างก็ไม่พอพระทัย ใช้พระบาทถีบยอดปราสาท แต่ก็ไม่อาจทำอันตรายยอดปราสาทได้เพราะอำนาจพระพุทธคุณที่คุ้มครองปราสาท แม้พระขรรค์ก็ไม่อาจทำลายยอดปราสาทได้ เมื่อพระยาชมพูบดีกลับมาถึงเมืองจึงใช้ศรัทธาไปเสียบพระกรรณของพระเจ้าพิมพิสาร ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารเห็นพระยาชมพูพยายามทำลายยอดปราสาทก็เกิดความกลัว หนีไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นพระพุทธเจ้าตามพระเจ้าพิมพิสารมายังเชตวันวิหาร พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตจักรขัณฑ์ของพระยาชมพู พระยาชมพูก็รู้ สั่งให้ฉลองพระบาทไปจับตัวพระเจ้าพิมพิสาร ฉลองพระบาทแปลงเป็นนาคราชไปยังเชตวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าบันดาลพญาคูรุฑไล่จับนาคราคูรุฑก็ฆ่าเรณูคืนหนีกลับไปหาพระยาชมพู พระพุทธเจ้าให้พระอินทร์ไปเชิญพระยาชมพูมาเฝ้า พระยาชมพูก็มาเฝ้า พระอินทร์ปราบพญาศพพระยาชมพูและบังคับให้พระยาชมพูมาเฝ้า

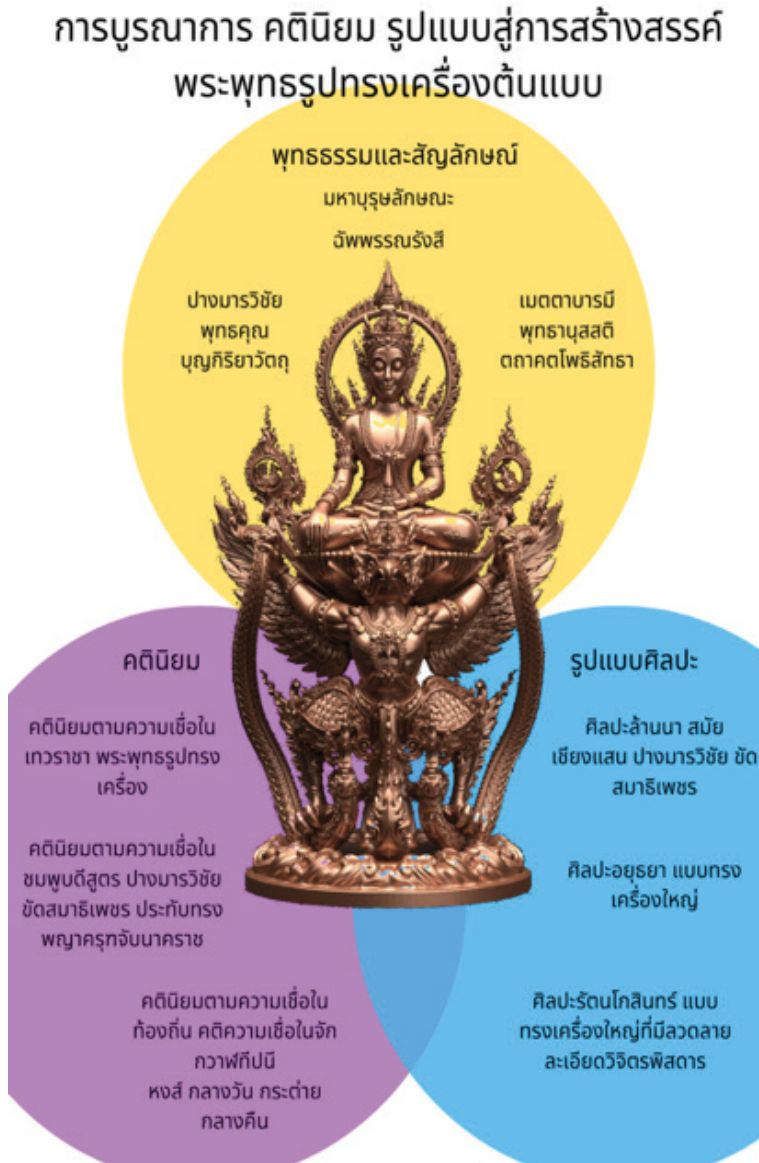
พระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าให้สามเณรอรหันต์นำพระยาชมพูเข้ามาในเมือง พระยาชมพูและเหล่าอำมาตย์ไม่เคยเห็นเมืองที่มั่งคั่งและประชาชนที่งดงามดังเทวดา ก็ละอายยอมละทิ้ง ยอมออกบวชเป็นภิกษุ นางกาญจนาเทวีชายากับโอรสของพระยาชมพูได้ฟังเทศนาของพระพุทธเจ้าก็เกิดความเลื่อมใสออกผนวช สุดท้ายทุกคนก็สำเร็จมรรคผลนิพพาน ทั้งหมดสรุปเป็นแรงบันดาลใจของผู้วิจัยในการสร้างสรรค์ประติมากรรมพระพุทธรูปทรงเครื่องปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร ประทับทรงพญาครุฑที่กำลังจับนาคราชสองตนอยู่เบื้องล่าง เพื่อสื่อถึงเหตุการณ์ปราบพญศพระยาชมพูดีให้สิ้นฤทธิ์ ยอมพ่ายแพ้ต่อทิวภูมิ และรับฟังพระสัจธรรมของพระพุทธเจ้า

(3) คตินิยมตามความเชื่อในท้องถิ่น ผู้วิจัยได้นำคติความเชื่อจากคัมภีร์จักรกวางพิปนีเกี่ยวกับเรื่องโลกและจักรวาลไปใช้กับประติมากรรมพระพุทธรูปตามคติจักรวรรดิน คือ ความเป็นจักรพรรดิของจักรวาล และความเป็นจักรพรรดิราช เพื่อเสริมส่งแนวคิดที่นับถือกันว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นจักรพรรดิทั้งทางโลก คือ มีความเหนือผู้เป็นใหญ่ทั้งมวลในทางโลกเปรียบเสมือนพระเจ้าจักรพรรดิราช และในทางธรรมคือเป็นธรรมจักรพรรดิ ด้วยคติความเชื่อที่ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอยู่เหนือธรรมชาติ จึงทำให้สร้างสรรค์ประติมากรรมพระพุทธรูปทรงเครื่องทรงกษัตริย์เพื่อประดับตกแต่งเป็นพุทธบูชา และเพื่อความสมบูรณ์ในการวางองค์ประกอบของประติมากรรม และความหมายที่สื่อถึงพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมล้านนาที่เจริญรุ่งเรืองผ่านวันคืนปีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีประติมากรรมรูปหงส์ สื่อแสดงสัญลักษณ์ถึงกลางวัน และประติมากรรมรูปกระต่าย สื่อแสดงสัญลักษณ์ถึงกลางคืน

ภาพที่ 1 พระพุทธรูปทรงเครื่อง ปราบพระยาชมพูบดี การบูรณาการ คตินิยม

องค์ความรู้จากงานวิจัย

ภาพที่ 2 องค์ความรู้จากงานวิจัย คตินิยม รูปแบบ และนวัตกรรมการสร้าง
พระพุทธรูปทรงเครื่อง

องค์ความรู้การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบ ประกอบด้วย

1. รูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากศิลปะล้านนา สมัยเชียงแสน ปางมารวิชัย ที่มีลักษณะงดงามและอ่อนช้อยตามแบบฉบับพระพุทธรูปล้านนาแบบเชียงแสน มีพระพักตร์อวบอิม สงบนิ่ง พระเนตรทอดต่ำเปี่ยมด้วยพระกรุณาธิคุณต่อสรรพสัตว์

2. รูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากศิลปะอยุธยา แบบทรงเครื่องใหญ่ ดังนี้ ทรงสวมมงกุฎที่มีครีดยื่นออกทางด้านข้างทั้งสองด้านเหนือพระกรณ อันเป็นลักษณะของพระพุทธรูปสมัยอยุธยาที่แตกต่างไปจากสมัยสุโขทัย สวมจีวรห่มเฉียงมีชายสังฆาฏิพาดลงมาถึงเหนือพระนาภี เครื่องทรงสวมทับอยู่บนจีวรอีกหนึ่งชั้น ทรงสวมสังวาลเป็นสายสร้อยสะพายแล่งไขว้ทับกันเป็นรูปกากบาทเหนือพระอุระ มีทับทรวงยึดอยู่ใต้พระทรวงด้านขวามีสายสร้อยอีกเส้นหนึ่งพาดผ่านพระอุระด้านขวา คล้ายจะพาดไปยังพระอังสะข้างซ้าย อาจเป็นขอบจีวรประดับลวดลายตกแต่งทรงสวมรัดประคดประดับลวดลายเพชรพลอย ที่พระกรปรากฏพารุฑและทองกรประดับ รวมทั้งสวมสนับแข้งที่พระขงฆ์

3. รูปแบบการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องจากศิลปะรัตนโกสินทร์ แบบทรงเครื่องใหญ่ที่มีลวดลายละเอียดวิจิตรพิสดาร และมีลวดลายประดับที่อ่อนช้อยที่พลิ้วไหวตามแบบอย่างศิลปะไทยในยุคปัจจุบัน

สรุป

สรุปได้ว่า การออกแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นแบบด้วยเครื่องพิมพ์สามมิติ (3D) เป็นแนวทางให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างโลกของคณิตศาสตร์ โลกของเทคโนโลยี และโลกศิลปะเข้าด้วยกันได้ เทคโนโลยีการพิมพ์สามมิตินี้อาจเป็นจุดเปลี่ยนจุดหนึ่งในการพัฒนาผลงานทางศิลปะ เพื่อเสริมต่อความรู้ และจินตนาการ เพื่อพัฒนาและสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ขึ้นมา ปัจจุบันเทคโนโลยีการพิมพ์สามมิติได้มีพัฒนาอย่างรวดเร็วและมีการนำไปประยุกต์ใช้ที่หลากหลายจนเป็นที่จับตามองกันว่าจะเป็นเทคโนโลยีหนึ่งที่มีความสำคัญและจะเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันอย่างมากในอนาคต (วีรวุฒน์ เหลี่ยมมณี, 2558: 186) เป็นสิ่งท้าทายและน่าสนใจสำหรับผู้สนใจ นักเรียน และนักศึกษา แม้จะไม่มีความรู้พื้นฐานด้านการออกแบบกราฟิกทางคอมพิวเตอร์สำหรับงานพิมพ์สามมิติ แต่ปัจจัยเหล่านี้มิได้เป็นอุปสรรคเลยถ้าจะนำเครื่องพิมพ์สามมิติมาใช้ในการบวนการเรียนการสอน เพียงแต่ผู้สนใจมีพื้นฐานด้านคอมพิวเตอร์บ้างเล็กน้อยก็จะสามารถพิมพ์ชิ้นงานด้วยเครื่องพิมพ์สามมิติได้ เนื่องจากในกระบวนการออกแบบและวิธีการใช้เครื่องพิมพ์ ผู้ออกแบบมักจะเน้นการใช้งานที่สะดวกเป็นหลักอยู่แล้ว จึงสามารถกล่าว

ได้ว่าผู้ใช้เครื่องพิมพ์ไม่จำเป็นต้องเขียนโปรแกรมเป็น เพียงแต่ได้เรียนรู้หลักการเบื้องต้นในระบบการพิมพ์บ้างก็จะสามารถผลิตชิ้นงานด้วยเครื่องพิมพ์ระบบสามมิติได้โดยง่าย สอดคล้องกับแนวคิดในการเรียนการสอนแบบสะเต็มศึกษา (STEM Education) ของ สสวท. (สุวัฒน์ วงษ์จำปา, 2565: ออนไลน์) ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะในกระบวนการคิด การออกแบบ การวางแผนการผลิตและช่วยทำให้เกิดจินตนาการด้านต่างๆ ทั้งในห้องเรียนและในชีวิตประจำวันที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างต่อเนื่องอย่างไม่หยุดยั้ง สำหรับการสร้างสรรค์นวัตกรรมใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบพุทธศิลป์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

1) งานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เพื่อส่งเสริมการศึกษาและการออกแบบงานพุทธศิลปกรรมเพื่อนำมาใช้ในการเป็นสื่อการเรียนการสอน และการเป็นสื่อธรรมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความสนใจมากขึ้น

2) งานวิจัยนี้สามารถนำไปใช้เพื่อส่งเสริมธุรกิจเชิงพาณิชย์ ในส่วนของการออกแบบงานพุทธศิลป์ได้ โดยเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับธุรกิจขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ที่ต้องการเพิ่มศักยภาพในการผลิต และออกแบบ เพราะสามารถที่จะสร้างผลิตภัณฑ์ต้นแบบที่มีประสิทธิภาพได้จากเครื่องพิมพ์สามมิติ (3D) ที่มีราคาไม่สูงนัก

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1) การศึกษาวิจัยพระพุทธรูปทรงเครื่องในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย อาทิ ภาคอีสาน ภาคใต้ รวมไปถึงการศึกษาวิจัยพระพุทธรูปทรงเครื่องในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า ลาว เขมร รวมไปถึงประเทศที่เป็นต้นแบบคตินิยมและวัฒนธรรมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง เช่น อินเดีย ทิเบต จีน เป็นต้น

2) การศึกษาวิจัยเปรียบเทียบพระพุทธรูปทรงเครื่องในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ประเทศเพื่อนบ้าน หรือประเทศที่เป็นต้นแบบคตินิยมและวัฒนธรรมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์หรืออิทธิพลที่ส่งต่อกับคตินิยมและวัฒนธรรมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องพระนอน

3) การศึกษาวิจัยต่อยอดในการพัฒนางานพุทธศิลปกรรมอื่นๆ อาทิ ประติมากรรมทางพระพุทธศาสนา สถาปัตยกรรมจำลอง หรือศิลปกรรมอื่นๆ ด้วยเครื่องพิมพ์สามมิติ (3D)

บรรณานุกรม

- ณัฐชา คุ่มแก้ว. (2552). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาขมพู.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต. สาขาวิชาจารึกภาษาไทย. บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธนภัทร์ ลิ้มหัสยกุล. (2558). “ขมพูดีสูตรในจิตรกรรมฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25.”
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ผาสุข อินทรารุช. (2530). **พุทธศาสนาและประติมากรรม.** นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร.
- พระนิติพัฒน์ อุชฺชาโร, พระอธิวัฒน์ รตนวณโณ, วิเคราะห์พระเจ้าทรงเครื่อง ในลำนานาตาม
 แนวพุทธศิลป์. **วารสาร มจร วิชาการลำนานา.** 8(2), 37.
- วีรวัฒน์ เหลี่ยมมณี. (2558). “เทคโนโลยีการพิมพ์ 3 มิติในมุมมองคณิตศาสตร์.” เอกสาร
 สืบเนื่องการประชุม.การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 2 สถาบันวิจัยและ
 พัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร22 ธันวาคม.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2564). “พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิงานช่างชั้น
 สูงในราชสำนัก.” **ดำรงวิชาการ.** 20(2), 34.
- ศานติภักดีคำ. (2549). จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ท้าวมหาขมพู” พระอุโบสถ วัดนางนอง
 วรวิหาร. **เมืองโบราณ.** 32(3), 33
- สุวัฒน์ วงษ์จำปา. (2565). 3D Printing สู่ยอดนวัตกรรมทางเทคโนโลยีการพิมพ์ (ตอนที่
 1). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [https://www.scimath.org/article-technology/
 item/12478-3d-printing-1](https://www.scimath.org/article-technology/item/12478-3d-printing-1) [31 กรกฎาคม].
- หอพระสมุดวชิรญาณ หลวงภักดีลักษณะวิจารณ์ (ป๋าย กิติโกเศศ). **เรื่องท้าวมหาขมพู.**
 พระนคร: โสภณพิพิธธรรมธาร.
- A.K. Warder. (1970). **Indian Buddhism.** Delhi: Motilal Banarsidass.
- Dorothy H.Fickle. (2517). “Crowned Buddha Images In Southeast Asia.” **ศิลปะ
 และโบราณคดีในประเทศไทย เล่ม 1.** ปราณบุรี: โรงพิมพ์ศูนย์กลางมหาราชา
 ค่ายธนบุรี.
- Paul Mus. (1928). “Le Buddha Pare, Son Origine Indienne, Cakyamuni dans
 le Mohayanisme Miyen.” **Bulletin de l'Ecole Francaise d'Ex-
 treme-Orient.** XXVIII.

Rowland, Benjammin. (1961). "Bejewelled Buddha in Afghanistan." **Artibus Asiae**. 24, no 1.

Thiripyanchai U Mya. (1959). "The Origin of the Jumbupati Image." **Report of the director of archaeology survey for the year ending**. 30 September.